

Spacerownik po Krotoszynie

CENTRUM
CYFROWE
projekt: polska

OTWARTE
ZABYTKI

TYTUŁ: Spacerownik po Krotoszynie

AUTORZY: Magdalena Banaszek, Piotr Mikołajczyk

WSPÓŁPRACA: Daniel Szczepaniak, Sebastian Świst

OPRACOWANIE REDAKCYJNE I KOREKTA: Marcin Grabski (www.mesem.pl)

PROJEKT GRAFICZNY: vividstudio.pl

WYDAWCA: **CENTRUM
CYFROWE**
projekt: polska®

Warszawa 2016

Publikacja jest dostępna na licencji **Creative Commons Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe**   pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów i Centrum Cyfrowego Projekt: Polska. Pełna treść licencji jest dostępna na stronie creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl. Zezwala się na dowolne wykorzystywanie treści publikacji pod warunkiem wskazania autorów oraz udostępnienia na tej samej licencji.

PUBLIKACJA DOSTĘPNA POD ADRESEM: <http://centrumcyfrowe.pl/otwarte-zabytki-spacerowniki/>

Projekt dofinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Kultura Dostępna.

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

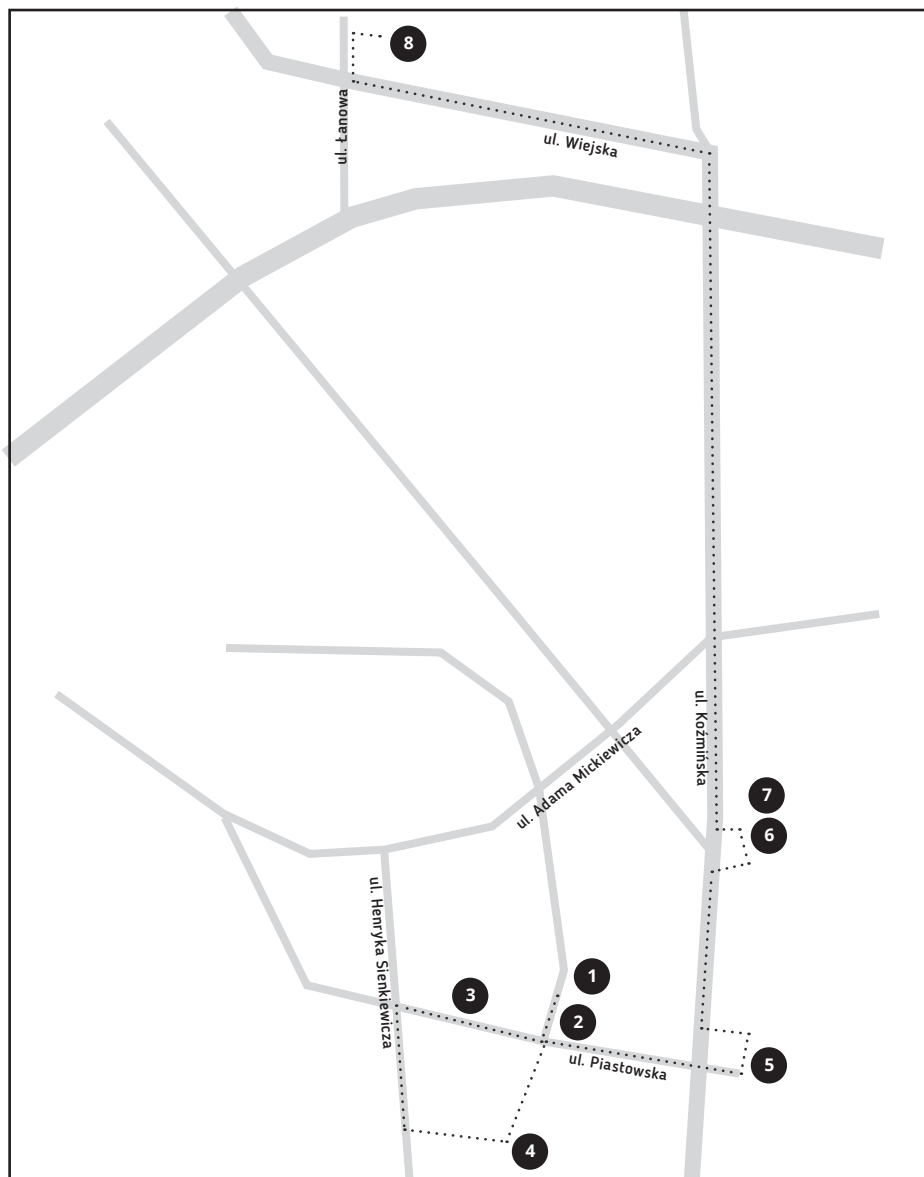
**[KULTURA
DOSTĘPNA]**

Pierwszy krotoszyński spacerownik jest rezultatem projektu „Wizja lokalna”, prowadzonego przez zespół Otwartych Zabytków przy wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zadaniem tego przedsięwzięcia była aktywizacja lokalnej społeczności w działalność na rzecz dorobku kulturowego regionu. Jego realizatorami w naszym mieście byli Magdalena Banaszek i Muzeum Regionalne im. Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie.

Spacerownik to trasa wycieczki po Krotoszynie przeznaczona zarówno dla mieszkańców, jak i dla osób odwiedzających miasto. Dobór opisanych zabytków jest wynikiem plebiscytu przeprowadzonego wśród mieszkańców regionu dzięki życzliwości lokalnego tygodnika „Życie Krotoszyna”.

Zapraszamy do zwiedzania naszego pięknego miasta z pomocą przygotowanego przez nas *Spacerownika krotoszyńskiego*.

Spacer rozpoczynamy przed budynkiem Muzeum Regionalnego, usytuowanym na terenie dawnego cmentarza miejskiego, następnie klasztoru.

1 Klasztor trynitarzy

Mały Rynek 1

fot. Magdalena Banaszek

Barokowy budynek klasztorny powstał około 1733 roku na terenie przykościelnego cmentarza, dwa lata po sprowadzeniu do Krotoszyna zakonu trynitarzy przez Józefa Potockiego, ówczesnego właściciela miasta. Celem założonego we Francji zgromadzenia było wykupywanie jeńców chrześcijańskich z rąk muzułmanów, w Polsce pojawiło się ono podczas wojen z Turcją za panowania Jana III Sobieskiego. Krotoszyński klasztor był na ziemiach polskich najdalej na zachód położonym domem zakonnym trynitarzy, którym fundator darował również folwark Zmysłowo i drewniany jeszcze wówczas kościół pod wezwaniem św. św. Piotra i Pawła. W latach 1766–1772 wdowa po Józefie Potockim, Ludwika z Mniszchów, ufundowała w miejscu drewnianego kościoła murowaną świątynię pod tym samym wezwaniem. Kościół i klasztor połączony od wschodu murowana konstrukcja

zwana „gankiem” (rozebrana przed 1836 rokiem) oraz piwnice (zawalone w latach sześćdziesiątych XX wieku).

Po kasacie zakonu przez władze pruskie w 1819 roku budynek poklasztorny stał się własnością miasta. W latach 1836–1881 mieściła się w nim szkoła średnia, która dała początek krotoszyńskiemu Gimnazjum i Wyższej Szkole dla Dziewcząt. To właśnie w gmachu dawnego klasztoru nauki pobierał przyszły dyktator powstania styczniowego Marian Langiewicz, którego popiersie usytuowano na placu nieopodal muzeum. Po wybudowaniu odrębnych gmachów dla obu zlokalizowanych w dawnym klasztorze szkół budynek przekształcono w koszary, które znajdowały się tutaj aż do zakończenia drugiej wojny światowej. W gmachu poklasztorным zlokalizowano wówczas mieszkania i magazyny, a w 1969 roku Muzeum Regionalne.

2 Kościół pod wezwaniem św. św. Piotra i Pawła

ul. Klasztorna

fot. Magdalena Banaszek

W 1419 roku założyciel Krotoszyna, Wierzbęta herbu Łodzia, ufundował drewniany kościół pod wezwaniem św. św. Piotra i Pawła i założył przy nim pierwszą w mieście szkołę parafialną. Obok świątyni funkcjonował wówczas niewielki cmentarz, obejmujący teren dzisiejszego muzeum i fragment Małego Rynku.

O ważnej roli świątyni w tym okresie świadczy chociażby herb miasta, którym stały się atrybuty jednego z patronów pierwszej krotoszyńskiej fary – klucze św. Piotra. Parafia przy drewnianym kościele istniała aż do 1601 roku, kiedy przeniesiono ją do odebranego braciom czeskim

kościółu pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela. Z pierwszego okresu funkcjonowania świątyni pochodzi najstarszy zachowany obraz znajdujący się w naszym mieście – wizerunek Matki Boskiej Krotoszyńskiej z początku XVI stulecia. Wiek XVII to dla kościoła pod wezwaniem św. św. Piotra i Pawła okres upadku. Pozbawiona funkcji parafii i niszczona przez częste pożary świątynia podupadała. Z tego stanu wybawił ją w 1731 roku jeden z kolejnych dziedziców miasta – Józef Potocki, sprowadzając do Krotoszyna zakon trzynitarzy i oddając im drewniany kościół, dwa lata później fundując zaś budynek klasztorny (dzisiejsze Muzeum Regionalne). W 1766 roku druga żona hetmana Potockiego, Ludwika z Mniszchów, poleciła rozebrać drewniany kościół i w jego miejscu ufundować murowaną barokową świątynię, prawdopodobnie według projektu architekta Martina Frantza. Budowa nowego kościoła trwała siedem lat. Trzynitarze przebywali w Krotoszynie do 1819 roku, kiedy rząd pruski dokonał kasaty zakonu i zagroził jego majątek. Okres rozbiorów był czasem zmagania krotoszyńskich proboszczów i jednocześnie administratorów świątyni z pruską machiną biurokratyczną i germanizacyjną. W latach 1894–1919 budynek pełnił funkcję świątyni sukursalnej dla niemieckich katolików i kościoła garnizonowego. Po odzyskaniu niepodległości, w latach 1921–1939, świątynia była kościołem garnizonowym dla 56. Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Dodatkowo, wraz ze wzrostem liczby katolickich mieszkańców miasta, postanowiono utworzyć przy niej drugą parafię. Stało się to w 1925 roku, nowego proboszcza powołano jednak dopiero w 1966 roku.

Idąc w kierunku dawnej siedziby loży masońskiej, poruszamy się ulicą Piastowską, która w okresie zaborów nosiła nazwę ulicy Książęcej, a wcześniej była określana mianem drogi „na grobli”. Droga „na grobli” powstała w XVIII wieku, oddzielając stawy dworskie na terenie obecnego parku od nieistniejącego już stawu Zawada, obejmującego obszar dzisiejszego boiska szkolnego, przedszkola i blokowiska. Zmierzając wzdłuż tej ulicy, minimy północny kraniec dawnego pałacowego założenia parkowego z pomnikiem 6. Pułku Artylerii Lekkiej, gmach dawnej Wyższej Szkoły dla Dziewcząt z połowy XIX wieku (obecnie Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2) i eklektyczny budynek poczty z 1887 roku. Na obszarze dzisiejszego osiedla znajdującego się naprzeciw gmachu poczty od 1865 roku była zlokalizowana nieistniejąca już gazownia miejska.

3 Siedziba loży masońskiej

ul. Piastowska 32

Kryty naczółkowym dachem budynek dzisiejszego Przedszkola nr 1 „Miś Uszatek” wybudowano w pierwszej połowie XIX wieku i początkowo służył on jako siedziba urzędu landrata (starostwo powiatowe). Po wybudowaniu okazałego gmachu starostwa przy ulicy Hugona Kołłątaja (obecnie siedziba Urzędu Miejskiego) budynek przejęła w 1905 roku miejscowa loża masońska, która działała w nim aż do listopada 1938 roku.

fot. Magdalena Banaszek

Ostatecznie budynek odebrano loży w kwietniu 1939 roku, a w okresie okupacji zlokalizowano w nim Dziecinniec Miejskiego Ośrodka Zdrowia, który funkcjonował tutaj aż do 1946 roku, kiedy założono w nim przedszkole. Funkcję przedszkola gmach pełni do dziś.

Zmierzając w stronę pałacu, przejdziemy przez fragment ulicy Henryka Sienkiewicza. W okresie rozbiorów budynki usytuowane wzdłuż tej drogi (na część niemieckiego monarchy nazywanej ulicą Wilhelma) rozbudowano na potrzeby administracyjne, prawdopodobnie ze względu na bliskość siedziby właścicieli miasta. Jej północna część jest zakończona kamienicami wzniesionymi dla miejscowej kadry urzędniczej, z kolei kraniec południowy, którym przyjdzie nam się poruszać, został zaadaptowany na potrzeby administracyjne. Znajdują się tutaj gmach dawnej poczty, kasyno oficerskie, budynek dawnego sądu przekształcony w szkołę ewangelicką, której nowy gmach z początku XX wieku znajduje się nieco w głębi. Dalej jest ulokowany tak zwany dom koniuszego i budynek sądu, całość zaś zamyka dawny hotel „Strzelnica”, usytuowany na terenach pierwotnych krotoszyńskich koszar. Do krotoszyńskiego pałacu dziedziców miasta prowadzi alejka z końca XVIII wieku, którą utworzono w celu połączenia siedziby dziedziców z wybudowanym wówczas zбором ewangelickim (obecnie kościół pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli).

park Wojska Polskiego

fot. Magdalena Banaszek

Murowana siedziba właścicieli miasta została wzniesiona przez Jana Rozdrażewskiego około 1585 roku i była pierwszą murowaną budowlą w mieście. Posadowiono ją w miejscu usytuowanego na wyspie drewnianego dworu obronnego, który dziedzice zamieszkiwali jeszcze przed lokacją miejską Krotoszyna. Z czasem osuszono większość otaczających pałac gruntów i założono na nich ogród w stylu włoskim.

Pierwsza znaczna przebudowa krotoszyńskiego pałacu nastąpiła jeszcze za rządów Jakuba Hieronima Rozdrażewskiego w połowie XVII wieku. Do kolejnej doszło w 1697 roku, gdy dziedzicem miasta został Franciszek Zygmunt Gałęcki. Wzniesiono wówczas nowy, trzykondygnacyjny barokowy pałac otoczony włoskim ogrodem i dziedzińcem. W 1725 roku

dobry krotoszyński nabył Józef Potocki, który ponownie musiał przebudować spalony w tym samym roku gmach.

W 1788 roku ówczesny właściciel miasta, Wojciech Husarzewski, w trakcie wznoszenia na zachód od dziedzińca zboru ewangelickiego (obecnie kościół pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli) połączył go z pałacem aleją lipową, co zapoczątkowało założenie nowej części miasta – w miejscu dawnego zwierzyńca i łąk dworskich. Był to pierwszy krok w kierunku likwidacji dziedzińca, na którym z czasem utworzono park.

Po 1819 roku, już za rządów niemieckich książąt Thurn und Taxis, przystąpiono do całkowitej przebudowy gmachu pałacu (do jego obecnej formy) i założono park o charakterze krajobrazowym. Zburzono wszystkie stare budynki, zarówno oficyny, jak i zabudowania gospodarcze, zlikwidowano również dawny ogród włoski. Teren dziedzińca, podobnie jak pozostałe obszary zielone, przekształcono stopniowo w park krajobrazowy w stylu angielskim, który w drugiej połowie XIX wieku właściciele bezinteresownie udostępnili mieszkańcom miasta.

W 1927 roku rząd Drugiej Rzeczypospolitej wykupił z rąk rodu Thurn und Taxis księstwo krotoszyńskie wraz z parkiem i pałacem. W 1932 roku cały obszar dworski, w tym park, wcielono do miasta i do dziś służy on mieszkańcom Krotoszyna.

Udając się z pałacu w stronę krotoszyńskiej fary, przejdziemy przez fragment parku, który pierwotnie stanowił groblę łączącą miasto z siedzibą jego właścicieli. Pozostałością po wodach otaczających dawną siedzibę dziedziców Krotoszyna jest zlokalizowany po prawej stronie północny staw, a po lewej wyraźne obniżenie terenu. Ten fragment trasy uatrakcyjnią dziesięć tablic przedstawiających dzieje miasta. Wychodząc z parku, wrócimy na ulicę Piastowską, i ruszając tym razem w prawo, minąwszy ulicę Zdunowską, wejdziemy w kwartał miasta, który pierwotnie stanowił dzielnicę żydowską. Układ ulic i budynków został tu ponownie zorganizowany po olbrzymim pożarze z 1827 roku, który niemal doszczętnie strawił tę część miasta i wymusił przebiecie się w południową pierzeję Rynku.

5 Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela

ul. Farna

Późnorenesansową trzynawową świątynię bazylikową o cechach gotyckich wybudowano staraniami Jana Rozdrażewskiego w latach 1592-1597 jako zbór dla braci czeskich, do których sam dziedzic miasta również należał. Była to pierwsza murowana świątynia w mieście i zarazem drugi po pałacu murowany gmach w Krotoszynie. Ze względu na częste przebudowy krotoszyńskiego pałacu to kościół farny jest obecnie najstarszą murowaną budowlą, która w przeważającej mierze zachowała pierwotną formę. Po śmierci Jana Rozdrażewskiego w 1600 roku wdowa po nim, Katarzyna z Potulickich, przeszła wraz z dziećmi na katolicyzm i rok później przekazała świątynię Kościołowi rzymskiemu. W tym samym czasie do kościoła pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela przeniesiono parafię, która funkcjonuje przy nim nieprzerwanie aż po dziś. Wewnątrz świątyni znajduje się ołtarz główny z około 1630-1640 roku z kopią obrazu Petra Paula Rubensa *Zdjęcie z Krzyża*, wykonaną

fot. Magdalena Banaszek

według sztychu Lucasa Vorstermana, i dziesięć ołtarzy bocznych z XVII i XVIII stulecia. W południowej części kościoła zlokalizowano renesansowy nagrobek fundatora świątyni z końca XVI wieku. Oprócz tego tutaj jeszcze znaleźć belkę tęczową z wczesnobarokową grupą pasyjną z początku XVII wieku i późnorenesansowe stalle z pierwszej połowy XVII wieku. Świątynia została poważnie uszkodzona w wyniku pożaru w 1774 roku, po którym odrestaurowano ją staraniami Ludwika z Mniszchów Potockiej w 1782 roku. Około 1860 roku nadbudowano wieżę kościoła.

Idąc dalej trasą naszego spaceru, dotrzemy do Rynku, którego kształt nie zmienił się od czasów lokacji miejskiej. Uwagę przykuwa efektowny ratusz z drugiej połowy XVII wieku, przebudowany pod koniec XIX stulecia. Pokażne rozmiary Rynku są związane z organizowanymi w tym miejscu jeszcze do połowy XX wieku jarmarkami i cotygodniowymi targami. Opuszczając Rynek, wejdziemy w ulicę Koźmińską, która jest jedną z najdłuższych i najstarszych ulic Krotoszyna. To tędy przebiegał to-ruńsko-wrocławski szlak handlowy, który skłonił Wierzbietę z Krotoszyna do zlokalizowania miasta w tym właśnie miejscu.

6 Kościół pod wezwaniem św. św. Fabiana i Sebastiana

ul. Więźniów Politycznych

Kościół pod wezwaniem św. św. Fabiana i Sebastiana jest najstarszym budynkiem w Krotoszynie, którego forma nie uległa zmianie aż do dziś. Wybudowano go z fundacji Jana Rozdrażewskiego około 1572 roku w miejscu dawnego oratorium, znajdującego się w pobliżu wzmiankowanego w dokumencie lokacyjnym stawu rybnego krotoszyńskiego proboszcza. Pierwotnie dziedzic Krotoszyna przekazał świątynię przybyłym do miasta braciom czeskim. Gmach w konstrukcji zrębowej na planie greckiego krzyża został gruntownie odrestaurowany w 1813 roku.

W 1630 roku, w związku z często nawiedzającymi Krotoszyn epidemiami, w świątyni postawiono ołtarz św. Rocha, który miał chronić mieszkańców miasta przed zarazami i odtąd często określa się go mianem „kościółka św. Rocha”. Przy kościele utworzono szpital, czyli przytułek dla chorych i ubogich mieszkańców miasta, z biegiem czasu założono przy nim katolicki cmentarz, nadając kościółkowi charakter kaplicy

fot. Magdalena Banaszek

cmentarnej. Cmentarz został zlikwidowany w latach 1940–1941 przez niemieckich okupantów. Ze względu na obecność od XVIII wieku relikwii św. Sebastiana obecnie świątynia jest kościołem patronalnym Kurkowych Bractw Strzeleckich w diecezji kaliskiej.

Ruszając w stronę „Krotoszanki”, wrócimy na ulicę Koźmińską. Ta część „przedmieścia koźmińskiego” była jedynym fragmentem miasta, który ocalał po pożarze wznieconym przez Szwedów podczas potopu. Mimo że mieszczanie uścili okup, Szwedzi ograbili i podpalili miasto w odwecie za wspieranie króla Jana Kazimierza przez okolicznych chłopów i samego dziedzica – Jakuba Hieronima Rozdrażewskiego.

7 „Krotoszanka”

ul. Koźmińska 36

Drewniany dom podcieniowy w konstrukcji sumikowo-łątkowej z drugiej połowy XVIII stulecia, pierwotnie kryty gontem, będący najstarszym budynkiem mieszkalnym w Krotoszynie.

Nazwę budynku wymyślił Hieronim Ławniczak, regionalista i wieloletni dyrektor krotoszyńskiego Muzeum Regionalnego. W latach 1957-1969 w budynku znajdowała się siedziba Muzeum Regionalnego PTTK, do 1992 roku zaś mieściła się w nim ekspozycja etnograficzna. Obecnie „Krotoszanka” znajduje się w rękach prywatnych.

fol. Magdalena Banaszek

Najdłuższym etapem naszego spaceru będzie trasa prowadząca do usytuowanego na obrzeżach miasta kościoła pod wezwaniem św. Marii Magdaleny. Znajduje się on na terenach pierwotnej wsi Krotoszyn, którą po udanej lokacji miejskiej zaczęto określać mianem Starego Krotoszyna. Idąc w stronę drewnianej świątyni, będziemy się niemal cały czas poruszać ulicą Koźmińską. Ten fragment ulicy jest jedną z najstarszych dróg w Krotoszynie i istniał już zapewne w 1136 roku. W 1382 roku przechodziły tędy wojska króla Zygmunta Luksemburczyka, które wyruszyły spod Milicza w stronę Koźmina. Pozostałości po tym przemarszu (na przykład kule średniowiecznej bombardy) są odnajdywane czasami na posesjach ciągnących się wzdłuż ulicy. Dokument lokacyjny Krotoszyna z 1415 roku wspomina o tym fragmencie ulicy Koźmińskiej i o ulicy Adama Mickiewicza, określając je wspólnie mianem „drogi publicznej”. W epoce nowożytnej wzdłuż tego traktu ciągnęły się pola, stajnie, liczne młyny i efektowne wille.

ul. Łanowa

fot. Magdalena Banaszek

Początki parafii i otoczonego cmentarzem kościoła pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Starym Krotoszynie sięgają prawdopodobnie XI–XII stulecia, pierwsza wzmianka o Krotoszynie pojawia się jednak dopiero w źródłach z 1405 roku, a istnienie wówczas parafii potwierdza spisujący w 1415 roku przywilej lokacyjny miasta książdz Jan, proboszcz parafii w Krotoszynie (Starym Krotoszynie).

W 1419 roku parafię przeniesiono do nowo zbudowanego drewnianego kościoła pod wezwaniem św. św. Piotra i Pawła w Krotoszynie i tym samym parafia starokrotoszyńska przestała istnieć, a drewniany kościółek stał się świątynią filialną.

Pod koniec XVI stulecia ówczesny dziedzic miasta Jan Rozdrażewski sprowadził do Krotoszyna braci czeskich, którym ufundował kościoły

pod wezwaniem św. św. Fabiana i Sebastiana oraz pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela. Jan Rozdrażewski chwilowo odebrał także katolikom kościół pod wezwaniem św. św. Piotra i Pawła, zmuszając okolicznych wiernych do korzystania z kościółka pod wezwaniem św. Marii Magdaleny. Świątynia ponownie na kilkanaście lat stała się ważnym ośrodkiem religijnym.

W XVIII wieku kościółek uległ niemal całkowitemu zniszczeniu. W 1755 roku ówczesny proboszcz krotoszyński Piotr Rokossowski podjął decyzję o rozbiórce średniowiecznej świątyni i w tym samym miejscu postawił nowy kościół, który dla upamiętnienia miejsca pierwotnej parafii również wykonano z drewna. W 1830 roku staraniem proboszcza Wysockiego kościółek pod wezwaniem św. Marii Magdaleny poddał się renowacji. W XIX i XX wieku świątynia była miejscem pielgrzymek pokutniczych i odpustów. Po drugiej wojnie światowej, dzięki staraniom księdza Wiktora Miedzińskiego, przeprowadzono gruntowny remont dachu, od 1962 roku w świątyni odprawiano niedzielne msze. W 1994 roku przy kościele pod wezwaniem św. Marii Magdaleny ponownie utworzono parafię, okazał się on jednak zbyt mały na potrzeby wspólnoty. W 1997 roku rozpoczęto budowę nowej murywanej świątyni, której patronem został błogosławiony biskup Michał Kozal.

Piątego maja 2011 roku w kościele pod wezwaniem św. Marii Magdaleny wybuchł pożar, po którym obiekt niedawno odrestaurowano.